

УДК 159.937

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-2024-4-6>**Шепельова Марія***кандидат психологічних наук,**старший науковий співробітник лабораторії психології творчості**Інституту психології імені Г. С. Костюка**Національної академії педагогічних наук України*

ХУДОЖНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У сучасному мінливому, турбулентному світі особливої уваги потребують ті властивості, що забезпечують збереження, гармонійний розвиток і цілісність особистості, виступають орієнтирами у подоланні суперечностей, які виникли на шляху. Засобом усвідомленого подолання суперечностей є творчість, а однією з її форм – художня діяльність. В основі як створення, так і сприймання продуктів естетичної творчості лежать перцептивно-мисленнєві стратегії та художні орієнтації, які, своєю чергою, забезпечують презентацію особистості автора у художньому творі через його естетичні якості. Мета публікації – дослідити й описати відмінності у художніх орієнтаціях здобувачів вищої освіти з різними типами особистості за співвідношення естетичної чутливості та депресії. Для цього обрано типологію за співвідношенням естетичної чутливості та депресії як інтегральних властивостей особистості та індивідності (Подшивайлов Ф. М., Подшивайлова Л. І., Шепельова М. В.). За підсумками вивчення домінуючих художніх орієнтацій студентів із різними типами особистості виявлено, що здобувачі вищої освіти з різними типами особистості за співвідношенням естетичної чутливості та депресії мають відмінності у домінуючих художніх орієнтаціях, а саме виявлено найвищі показники прояву усіх художніх орієнтацій у здобувачів вищої освіти, що належать до типу «Індивідність». Студенти, що належать до типу «Аватарність» (разом із типом «Індивідність»), мають найвищу серед усіх типів орієнтацію на смислове навантаження твору. Такий результат вказує на те, що представники цих типів потребують більш виразних проявів цих художніх якостей у творах живопису. Студенти, що належать до типів «Вітальність» та «Особистість», мають приблизно однакові, помірно виражені художні орієнтації, що свідчить про їхню відкритість до сприймання і готовність до співтворчості з автором твору.

Ключові слова: художня діяльність, художні орієнтації, естетична чутливість, депресія, типи особистості.

Shepelova Mariia*Candidate of Psychological Sciences,**Senior Researcher at the Laboratory of Psychology of Creativity**G.S. Kostiuk Institute of Psychology**of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*

ARTISTIC ORIENTATIONS OF STUDENTS WITH DIFFERENT TYPES OF PERSONALITY

Abstract. In today's changing, turbulent world, special attention needs to be paid to those properties that ensure the preservation, harmonious development and integrity of the personality, and act as landmarks in overcoming the contradictions, arising along the way. Creativity is a means of consciously overcoming contradictions, and one of its forms is artistic activity. Both the creation and perception of aesthetic creativity products are based on perceptual-thinking strategies and artistic orientations, which, in turn, ensure the demonstration of the author's personality in a work of art through its aesthetic qualities. The purpose of this publication is to research and describe the differences in the artistic orientations of higher education students with different personality types in relation to aesthetic sensitivity and depression. For this purpose, we chose a typology based on the ratio of aesthetic sensitivity and depression as integral properties of personality and individuality (Podshivaylov F. M., Podshivaylova L. I., Shepelova M. V.). According to the results of the research of the dominant artistic orientations of students with different personality types, it was found that students with different personality types according to the ratio of aesthetic sensitivity and depression have differences in the dominant artistic orientations, namely, the highest indicators of the manifestation of all artistic orientations were found in students belonging to the type "Indivduality".

Students belonging to the “Avatarity” type (together with the “Individity” type) have the highest orientation to the semantic load of the work among all types. Revised result indicates that representatives of these types need more expressive manifestations of these artistic qualities in works of painting. Students belonging to the “Vitality” and “Personality” types have approximately the same moderate levels of artistic orientations, which indicates their openness to perception and readiness for co-creation with the author of the work.

Keywords: artistic activity, artistic orientations, aesthetic sensitivity, depression, personality types.

Вступ. У сучасному мінливому, турбулентному світі особливої уваги потребують ті властивості, що забезпечують збереження, гармонійний розвиток і цілісність особистості, виступають орієнтирами у подоланні суперечностей, які виникли на шляху.

Засобом усвідомленого подолання суперечностей є творчість, а однією з її форм – художня діяльність. У художній діяльності подолання суперечностей відбувається у чуттєво-образній формі. Будучи невід’ємним складником творчого пізнання дійсності, чуттєво-образна форма переважає на ранніх етапах онтогенезу, з часом доповнюючись понятійним мисленням. У дорослої особи ці дві форми пізнання утворюють єдність, дозволяючи рухатися як від абстрактного до конкретного, так і у зворотному напрямі. Інформаційні впливи, під дією яких більшою чи меншою мірою перебуває кожна сучасна людина, здебільшого спрямовані на викривлення понятійного складника пізнання (зокрема, шляхом підміни понять), спотворення якого може відобразитися на більш глибокому і первинному – чуттєво-образному (наприклад, притаманна деяким напрямам мистецтва тенденція видавати потворне за красиве). Для психологічної науки особливо актуальним є завдання розробки засобів збереження і відновлення цілісності як пізнавальної та емоційної сфери, так і особистості в цілому, можливості для чого ми вбачаємо у художній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Психологічне вивчення художньої діяльності здійснюється у різних аспектах: досліджуються особливості перебігу як процесу естетичної творчості в цілому, так і різних видів мистецтва; структура художньої діяльності; внутрішні та зовнішні передумови, необхідні для досягнення художнього ефекту під час взаємодії глядача з твором мистецтва; проблема художніх здібностей, художньо обдарованої особистості, вираження властивостей особистості у художній діяльності; проблеми художнього сприймання, вплив художньої діяльності на розвиток особистості, її терапевтичний ефект тощо.

Позитивний вплив різних видів художньої діяльності на ментальний добробут особистості відзначається у численних вітчизняних та

закордонних публікаціях. Творче самовираження у художній діяльності сприяє зниженню стресу, покращенню настрою, виникненню почуття приналежності до свого оточення, спонукає до особистісного зростання, допомагає долати труднощі та знаходити сенс у житті, що підкреслює важливість залучення особистості до художньої діяльності задля сприяння її добробуту в цілому [12; 13; 14; 15]. На цьому ґрунтуються численні арт-терапевтичні практики, застосування яких набуває поширення, про що йдеться, зокрема, у праці О. В. Завгородньої, де арт-терапія розглядається як засіб підтримки ментального здоров’я та добробуту людини [1].

Також підкреслюється значення художньої діяльності у засвоєнні інформації, розвитку інтелекту та творчості. Приділення більшої уваги художній діяльності на всіх освітніх рівнях сприятиме соціальному, когнітивному, емоційному добробуту і розвитку учнів та студентів, чого потребує сучасна освіта [12].

Аналіз теоретико-методологічних джерел із досліджуваної проблеми виявив недостатність комплексного вивчення процесу створення та сприймання продуктів художньої діяльності, здатності особистості до естетичної творчості, демонстрування особистості автора у художньому творі, впливу творчого самовираження у художній діяльності на особистість, особливо серед студентів немистецьких спеціальностей, оскільки здатність до художньої діяльності ми розглядаємо як властивість кожної особистості.

Мета публікації – дослідити й описати відмінності у художніх орієнтаціях здобувачів вищої освіти з різними типами особистості.

У дослідженні взяли участь 195 осіб (173 особи жіночої та 22 особи чоловічої статі) різних років навчання та освітніх програм («Хореографія» $n=32$; «Образотворче мистецтво» $n=20$; «Дошкільна освіта» $n=23$; «Початкова освіта» $n=57$; «Психологія» $n=37$; «Агроінженерія» $n=13$; інші досліджувані $n=13$), середній вік досліджуваних становив 19,93 років ($SD = 4,36$).

Для збору емпіричних даних ми застосували авторський опитувальник «Художність картини» [9], що дозволяє оцінити домінуючі художні

орієнтації досліджуваних за показниками «емоційне навантаження художнього твору», «техніка зображення», «творчий підхід художника» та «сміслові навантаження художнього твору»; типологію на основі співвідношення інтегральних властивостей особистості та індивідності [4], побудовану на основі шкал «естетична чутливість» та «депресія» багатофакторного особистісного опитувальника В. М. Мельникова та Л. Т. Ямпольського «Психодіагностичний тест» [3].

Художню діяльність ми розглядаємо як самотійну естетичну творчість у сфері мистецтва та літератури (тобто сам процес творчості) і як процес сприймання продуктів естетичної творчості [10].

Відповідно до концепції стратегіальної організації творчої діяльності В. О. Моляко, в основі як самого процесу творчості, так і сприймання лежать стратегії аналізування, комбінування, реконструювання, універсальна та стратегія спонтанних, випадкових підстановок [2].

Змістом, суттю стратегії є її перцептивно-мисленнєвий характер. У найбільш узагальненому вигляді можна визначити перцептивно-мисленнєву стратегію як властивість, що спрямовує особистість на досягнення гармонії з навколишнім середовищем у процесі їх взаємодії [6].

Перцептивно-мисленнєві стратегії інтегрально визначають здатність особистості до творчої діяльності, спрямовують її на успішність прийняття і здійснення рішень у процесі розв'язання задач, задають основний напрям інтерпретації, розуміння актуальної інформації, що надалі реалізується у певній діяльності, орієнтують на майбутнє тощо. Перцептивно-мисленнєві стратегії сприяють конструктивному вирішенню суперечностей між наявними у суб'єкта знаннями й досвідом і новими вимогами актуальної ситуації, в чому полягає їхній творчий характер. Перцептивно-мисленнєві стратегії як властивість особистості визначають її індивідуально-психологічні особливості [6].

З іншого боку, кожній людині властиві певні художні орієнтації: емоційне навантаження художнього твору, техніка зображення, творчий підхід художника та сміслові навантаження художнього твору, які виявляються як у створенні, так і у сприйманні продуктів естетичної творчості [10].

Перцептивно-мисленнєві стратегії та художні орієнтації співвідносяться за принципом додатковості, тобто не суперечать, а доповнюють одна одну у поясненні художньої діяльності. Отже, в основі як створення, так і сприймання продуктів

естетичної творчості лежать перцептивно-мисленнєві стратегії та художні орієнтації, які, своєю чергою, забезпечують демонстрування особистості автора у художньому творі через естетичні якості твору. Характеристиками демонстрування є орієнтація автора на особливості сприймання, властиві іншим людям; урахування митцем психологічних особливостей цільової аудиторії, для якої призначено певний твір; спрямованість митця на вираження власних світоглядних позицій засобами, досяжними для сприйняття аудиторією; встановлення прямого та зворотного зв'язку митця з тими, хто сприймає твір; надання автором великого значення естетичним якостям твору [11].

З огляду на вищезазначене, припускаємо наявність індивідуально-психологічних відмінностей у художній діяльності здобувачів вищої освіти з різними типами особистості. Для перевірки цієї гіпотези ми обрали типологію за співвідношенням естетичної чутливості та депресії як інтегральних властивостей особистості та індивідності, в межах якої виокремлено 4 типи: до I типу «+ +» належать особи з високим рівнем естетичної чутливості та високим рівнем депресії; до II типу «- +» ввійшли особи з низьким рівнем естетичної чутливості та високим рівнем депресії; III тип «- -» склали особи з низьким рівнем естетичної чутливості та низьким рівнем депресії; до IV типу «+ -» належать особи з високим рівнем естетичної чутливості та низьким рівнем депресії [4]. Коротко розглянемо характеристику виокремлених типів, здійснену авторами типології [4].

Представники I типу, який умовно названо «Аватарність», характеризуються поєднанням природного (властивості особистості) зі штучно втіленим під жорстким тиском агресивного зовнішнього середовища (властивості індивідності), коли штучне, будучи антиподом природному, починає домінувати за рахунок активного паразитування, перетворення (руйнування) людського ресурсу [4]. Результати теоретико-емпіричного дослідження, здійсненого авторами цієї типології, показали, що у цього типу більшість всіх досліджуваних властивостей ніби спеціально виведена зі стану рівноваги і знаходиться у стані збудження (про що свідчать високі рівні показників порівняно з іншими типами). А саме у стані збудження і відбувається швидка втрата ресурсу. Окрім того, особистісні та індивіднісні властивості неймовірно переплутані між собою, при цьому індивіднісні властивості поступово витісняють і підміняють собою особистісні [4, с. 74].

Представники II типу, названого «Індивідність», потребують постійного надходження ресурсу ззовні. «Індивід, як представник Homo sapiens, так і не набувши від народження у процесі розвитку здатності виробляти, продукувати, творити власний життєвий ресурс, пристосовується виживати за рахунок запозичення чужого ресурсу» [4, с. 77].

III тип має назву «Вітальність» – «такий стан людини, коли чи не єдиним (майже інстинктивним) залишається прагнення людини вижити в ситуації втрати особистісного ресурсу, зберегти життєві функції організму шляхом зниження рівня прояву провідних психічних властивостей як особистості, так і індивідності» [4, с. 78].

IV тип отримав назву «Особистість». «Особистість» визначається як «зовнішній, соціальний прояв людини. Людина ж розглядається як стан, коли використовується лише власний ресурс і наявна здатність до творення життєвого ресурсу. Зовнішнім проявом людини є особистість, внутрішнім – індивідуальність» [4, с. 79].

Розглянуті типи студентів відрізняються за здатністю продукувати, творити власний життєвий ресурс. На нашу думку, ці тенденції будуть виявлятися у художній діяльності, а залучення студентів безпосередньо до естетичної творчості та сприймання її продуктів буде сприяти рекреації особистості, оскільки *рекреацію* ми розглядаємо як відновлення здатності виробляти, продукувати, творити власний життєвий ресурс, що притаманна типу «особистість» [8]. Інтегральною властивістю особистості, відповідно до запропонованої типології, є естетична чутливість, яка передбачає здатність помічати гарне, красиве, гармонійне в навколишньому світі та у собі, а також гостро відчувати прояви некрасивого, негарного, дисгармонійного [5].

Проявами естетичної чутливості є здатність помічати тонкощі, нюанси, деталі у сприйманому; спрямованість на гармонізацію взаємодії з навколишнім світом; здатність до чуттєво-образного подолання суперечностей засобами сприймання та творчості за законами краси та

гармонії; делікатність у стосунках з оточенням і у проявах власних почуттів; здатність переживання катарсису, тобто звільнення від обтяжливих переживань і думок, що приводить до внутрішнього очищення [7]. Тому залучення студентів до художньої діяльності може бути ефективним засобом рекреації особистості.

Отже, у цій публікації пропонуємо розглянути результати дослідження домінуючих художніх орієнтацій студентів із різними типами особистості. Розглянемо середні значення прояву художніх орієнтацій («Емоційне навантаження твору», «Техніка зображення», «Творчий підхід художника», «Смислове навантаження твору») у студентів з різними типами особистості («Аватарність» (А), «Індивідність (І), «Вітальність» (В) і «Особистість» (О)) за співвідношенням естетичної чутливості та депресії (табл. 1).

Таблиця 1
Середні значення прояву художніх орієнтацій у студентів із різними типами особистості за співвідношенням естетичної чутливості та депресії

Індикатори Домінуючі художні орієнтації		Типи особистості			
		А тип	І тип	В тип	О тип
1.	Емоційне навантаження твору	5,6	6,0	5,3	5,3
2.	Техніка зображення	5,4	6,0	5,4	5,2
3.	Творчий підхід художника	5,6	6,0	5,1	5,4
4.	Смислове навантаження твору	6,0	5,9	5,3	4,9

Уже на цьому етапі аналізу емпіричних даних можна простежити певну тенденцію. Але для більш точного підтвердження нашої гіпотези про наявність відмінностей за домінуючими художніми орієнтаціями у студентів із різними типами особистості ми застосували метод дисперсійного аналізу, попарно порівнявши типи між собою. Результати розрахунків наведено у- табл. 2.

Отже, із застосуванням дисперсійного аналізу нами виявлено, що студенти з різними типами

Домінуючі художні орієнтації студентів із різними типами особистості

Індикатори		А/І тип	А/В тип	А/О тип	І/В тип	І/О тип	В/О тип
Домінуючі художні орієнтації		F	F	F	F	F	F
1.	Емоційне навантаження твору	0,84	1,64	1,17	5,16*	4,28*	0,06
2.	Техніка зображення	2,52	0,02	0,43	2,74	4,45*	0,32
3.	Творчий підхід художника	2,12	0,14	0,43	8,22**	3,21	0,84
4.	Смислове навантаження твору	0,02	7,68**	8,91***	6,18**	8,56***	0,25

Примітка. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

особистості («Аватарність» (А), «Індивідність» (І), «Вітальність» (В) і «Особистість» (О)) за співвідношенням естетичної чутливості та депресії мають відмінності у художніх орієнтаціях («Емоційне навантаження твору», «Техніка зображення», «Творчий підхід художника», «Смислове навантаження твору»).

Найбільше статистично значущих відмінностей виявлено між студентами, що належать до типів «Індивідність» та «Особистість», а також «Індивідність» та «Вітальність». Серед художніх орієнтацій найбільше типи студентів відрізняються за орієнтацією на смислове навантаження твору, а саме: студенти, що належать до типу «Аватарність» (разом із типом «Індивідність») мають найвищу серед усіх типів орієнтацію на смислове навантаження твору. Студенти, що належать до типів «Вітальність» та «Особистість», мають приблизно однакові, помірно виражені художні орієнтації.

Висновки. За підсумками вивчення домінуючих художніх орієнтацій студентів із різними

типами особистості виявлено, що студенти з різними типами особистості за співвідношенням естетичної чутливості та депресії мають відмінності у домінуючих художніх орієнтаціях, а саме виявлено найвищі показники прояву усіх художніх орієнтацій у студентів, що належать до типу «Індивідність». Студенти, що належать до типу «Аватарність» (разом із типом «Індивідність»), мають найвищу серед усіх типів орієнтацію на смислове навантаження твору. Такий результат вказує на те, що представники цих типів потребують більш виразних проявів цих художніх якостей у творах живопису. Студенти, що належать до типів «Вітальність» та «Особистість», мають приблизно однакові, помірно виражені художні орієнтації, що свідчить про їхню відкритість до сприймання і готовність до співтворчості з автором твору.

Надалі перспективним є виявлення проявів перцептивно-мисленневих стратегій і художніх орієнтацій у графічних і вербальних продуктах естетичної творчості здобувачів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Завгородня О. В. Функціонування образотворчого мислення людини в умовах загрозованої невизначеності. *Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності* : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова та ін.; за ред. В. О. Моляко. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. С. 172–200.
2. Моляко В. О. *Творча конструктологія (пролегомени)*. Київ : Освіта України, 2007. 368 с.
3. Павлюк М. М., Шепельова М. В. Сучасні психологічні технології надання психологічної допомоги сім'ям постраждалих у подоланні складних життєвих обставин : практичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. 90 с.
4. Подшивайлов Ф. М., Подшивайлова Л. І., Шепельова М. В. Психологічна характеристика типів студентів за співвідношенням інтегральних властивостей особистості та індивідності. *Психологічний часопис*. 2020. Т. 6, № 7 (39). С. 61–84. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.7.6>.
5. Подшивайлова Л. І., Шепельова М. В. Особистість студента як індикатор освітнього середовища сучасної України. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ : Фенікс, 2020. Т. XII: Психологія творчості. Випуск 27. С. 220–236.
6. Подшивайлова Л. І., Шепельова М. В. Перцептивно-мисленнева стратегія як властивість особистості. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ : Видавництво «Фенікс», 2017. Т. XII: Психологія творчості. Вип. 23. С. 263–277.
7. Шепельова М. В. Прояви естетичної чутливості як інтегральної властивості особистості. *Габітус*. 2023. Вип. 52. С. 51–55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.52>.
8. Шепельова М. В. Особистість у кризових умовах: можливості діагностики та рекреації. *Теоретичні та практичні аспекти соціально-психологічного супроводу особистості в умовах кризи* : монографія / О. В. Дробот, І. М. Біла, О. В. Костюченко та ін. ; за наук. ред. проф. О. В. Дробот. Riga : Baltija Publishing, 2024. Р. 33–71.
9. Шепельова М. В. Методичні матеріали для діагностики та розвитку здатності студентів до художньої діяльності. *Стимулювання творчого сприймання інформації* : методичні рекомендації / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова та ін. ; за ред. В. О. Моляко. Київ, 2018. С. 47–53. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712862/>
10. Шепельова М. В. Прояви перцептивно-мисленневих стратегій та художніх орієнтацій як показник здатності студентів до художньої діяльності. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості* : матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції, 14–15 травня 2019 року, с. Пришиб Кременчуцького району Полтавської області. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. С. 117–127.

11. Шепельова М. В. Прояви перцептивно-мисленневих стратегій у художній діяльності студентів. *Перцептивно-мисленнєві стратегії творчого конструювання інформаційних систем у навчальній та трудовій діяльності* : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова та ін. ; за ред. В. О. Моляко. Київ, 2018. С. 106–123. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712092/>.
12. Alwan S. H., Hasina M. J. The role of artistic activities in developing the academic achievement of middle school students. *International Journal of Health Sciences*. 2022. Vol. 6(5). P. 6914–6943. <https://doi.org/10.53730/ijhs.v6nS5.10203>.
13. Girardin E. Positive Psychology Arts Activities: Creative Tools for Practice and Supervision. *Canadian Journal of Art Therapy*. 2020. Vol. 33(2). P. 92–94. <https://doi.org/10.1080/26907240.2020.1844469>.
14. Guo Y. Potentials of arts education initiatives for promoting emotional wellbeing of Chinese university students. *Frontiers in Psychology*. 2024. Vol. 15. P. 1349370. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1349370>.
15. Smith Sh. Relationship between Artistic Expression and Mental Well-being. *International Journal of Humanity and Social Sciences*. 2024. Vol. 2(4). P. 11–22. <https://doi.org/10.47941/ijhss.1880>.